

языка. В немецкой лингвокультуре так же, как и в английской, данный концепт проявляется в таких компонентах, как внешняя и внутренняя красота человека. Например, пословицей «*Es ist nicht alles schön, was geschminkt ist*» можно обозначить ценность натуральной красоты, а данной пословицей «*Kleider machen Leute*» указать на важность внешнего вида человека. Красота внутреннего мира человека – это что-то большее, она вне моды и вне времени: «*Nicht was schön, ist Mode, sondern was Mode, ist schön*»; «*Der ist schön, den man im Herzen liebt*». Красота – это не только внешняя и внутренняя привлекательность человека, но и влияние на окружающих: «*Je schöner, je unkeuscher*»; «*Je schöner, je ärger*»; «*Heut' in Pracht, morgen verachten*».

Из вышеизложенного можно сделать вывод о том, что понятие красоты в немецкой и английской лингвокультурах предельно близки. Красота признается одной из наивысших человеческих ценностей и воспринимается как высшая категория эстетической оценки. В английском языке уделяется особое внимание выбору лексических единиц при описании красоты мужчины, женщины, природы. В немецком же языке такого разграничения нет, одни и те же прилагательные равноупотребимы в различных обстоятельствах. Давая эстетическую оценку чему-либо, оба народа обращают внимание как на внешнюю, так и на внутреннюю красоту человека.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Лихачев, Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность: антология / под ред. В. П. Нерознака. – Москва: Academia, 1997. – С. 280–287.
2. Duden, C. Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache. 2., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage von Günther Drosdowski. Mannheim / C. Duden. – Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1989. – 844 s.
3. Oxford Learner's Thesaurus a Dictionary of Synonyms: словарь / ed. D. Lea [et al.]. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 1008 p.
4. Austen, J. Pride and Prejudice / Гордость и предубеждение / J. Austen. – Москва: Икар, 2014. – 364 с.

УДК 811.161.3'373

М. А. Самсонова

АКАЗІЯНАЛЬНЫЯ КАМПАЗІТЫ Ў ПАЭТЫЧНЫХ ТВОРАХ А. РАЗАНАВА

Анатацыя. Артыкул прысвечаны аўтарскім асаблівасцям такога спосабу словаўтварэння, як словаскладанне. Аналізуюцца розныя групы аказіянальных раздзельна аформленых назоўнікавых, дзеяслоўных, прыметнікавых, прыслоўных кампазітаў А. Разанавы з апорным кампанентам, роўным самастойнаму слову.

Ключавыя словы: аказіяналізм, аказіянальныя складаныя моўныя адзінкі, словаскладанне, кампазіт.

У паэтычным маўленні А. Разанава зафіксаваны розныя паводле структурных асаблівасцей раздзельна аформленыя аказіянальныя ўтварэнні. Значнае месца сярод іх займаюць кампазіты з апорным кампанентам, роўным самастойнаму слову, сувязь паміж кампанентамі выражаецца графічна пры дапамозе дэфіса: *трава-гараджанка, шчаслівіцы-вербы, перамешваць-варушыць* і інш.

Нягледзячы на тое, што кампаненты такіх структурна-семантычных адзінак з'яўляюцца ўзуальнымі, не вылучаюцца навізнай і шырока ўжываюцца ў маўленні, іх нечаканае спалучэнне ўтварае адзінае складанае цэлае, «асноўнай прыметай якога з'яўляецца незвычайнасць лексічных сувязей паміж састаўнымі кампанентамі, што прыводзіць часта да семантычнай двухпланавасці аднаго з іх, да яго метафарызацыі» [1, с. 14].

У паэтычных творах А. Разанава ў залежнасці ад граматычных і сэнсавых сувязей вылучаюцца розныя групы аказіянальных раздзельна аформленых назоўнікавых, дзеяслоўных, прыметнікавых, прыслоўных кампазітаў з апорным кампанентам, роўным самастойнаму слову.

Шматлікую групу складаюць **аказіяналізмы, утвораныя метадам аб'яднання назоўнікаў**, у выніку чаго атрымліваюцца арыгінальныя аўтарскія словаспалучэнні. Звычайна кампаненты такіх складаных назоўнікаў – два ўзуальныя словы, адно з якіх выступае як прыдатак да другога. Пры такім словаскладанні кожны назоўнік захоўвае здольнасць змяняцца пры змене граматычнай формы.

У залежнасці ад пазіцыі азначаемага слова ў спалучэннях з назоўнікамі можна ўмоўна падзяліць на наступныя падгрупы: аказіяналізмы, у якіх назоўнік-прыдатак знаходзіцца пасля азначаемага слова, і аказіяналізмы, у якіх назоўнік-прыдатак знаходзіцца перад азначаемым словам. У першую, найбольш шматлікую падгрупу можна аб'яднаць **аказіяналізмы, у якіх першы назоўнік з'яўляецца азначаемым словам, а другі – прыдаткам**: *Бядую: страта, радуся: страта ... Воўк-санітар – нас насцігае страта ...* [2, с. 73]; *Не бойся, муха-нязграба: хіба я стану сягоння цябе чапаць, калі зіма перажыта?!* [2, с. 101]; *Раскопваюць гарадзішча. Выкопваюць рэчы. Вось рэч-рука, вось рэч-нага, вось рэч-моц, вось рэч-улада ...* [2, с. 254]; *Косяць – але ні для кога: такі твой лёс, трава-гараджанка* [2, с. 114]; *Не замінайце, ветахі-ліхтары, дзівіцца на поўню* [2, с. 114]; *Збягаюць струмкі з капяжса: у асфальце ямачкі-чаравічкі* [2, с. 123]; *Пад плотам пасохлы дзядоўнік і дзед-жабрак: пабрацімы?!* [2, с. 116]; «... Бывай, выбачай, калі што і бясконцы дзякуй», – *сказалі на развітанне гаспадары-хутаранцы і выехалі ў Амерыку* [2, с. 162]; *А ўздоўж берага, па рацэ, плывуць чаўны-дубы, чаўны-берасцянкі і бярэвены-плеты* [2, с. 389]; *Над берагам лётаюць ластаўкі-беражанкі* [2, с. 389]; *Сякера мае справу з дрэвам: яна абцінае на ім сукі-раскірэкі ...* [2, с. 390];

... а на тым **камені-валуне** стаіць-зіхаціць залатая карона ... [2, с. 235]; Карона валодае поўнай – неабкарнанай – уладай, яна сама сабе кворум, таму для таго, хто выступае ёй наперакор, яна кара, а для таго, хто ёй пакорлівы, – **маці-карміцелька** [2, с. 408]; Шкарлупіна заглытвае яйка, нібы змяя-шкарупея ... [2, с. 408]; ... бавяць свой час паганскія **багі-нячысцікі** ... [2, с. 446]; Тое, што распачынаў жняяр-серп і прадоўжваў **цэп-малацьбіт**, жорны даводзяць да ўзорнага завяршэння [2, с. 435] і інш.

Другую, менш насычаную падгрупу ўтвараюць **аказіяналізмы**, у якіх першы назоўнік з’яўляецца прыдаткам, а другі – азначаемым словам: У **парасткаў-клёнікаў** такія ж сапраўдныя, як і ў вялікіх кляноў лісты і – такая ж сапраўдная восень [2, с. 94]; **Шчаслівіцы-вербы**: такая сухмень – а яны з ракою [2, с. 116]; Убілася ў берагі і заўзята габлюе рачную плынь: **руплівіца-кладка** [2, с. 120]; Снег усцілае зямлю, на снег сцелецца жоўтабарвовае лісце: **мастачка-восень** [2, с. 119]; Гляджу на знаёмую вёску, дзе між драўляных хацін паўсталі **гіганты-дамы** ... [2, с. 299]; Ён і сюды дабраўся, стары мой **п’яніца-бацька** ... [2, с. 320]; ... дзе людзі, каб захавацца, выкопваюць **сховішчы-ямы** ... [2, с. 331]; ... і слухае, як яе [калоду] бэсіць і лае кудлаты **бадзяга-вецер** ... [2, с. 381]; Прытуліўшыся да сцяны вазоўні, сані спяць і вясною, і летам, і восенню і сняць тую пару, калі настане «**сан-час**» [2, с. 426]; Польскі *wilk* **віламі-ікламі** коле ў Вілейцы свінню, а яе віскат чуваць у Вільні [2, с. 375]; Тое, што распачынаў **жняяр-серп** і прадоўжваў **цэп-малацьбіт**, жорны даводзяць да ўзорнага завяршэння [2, с. 435] і інш.

Асобна варта адзначыць назоўнікавыя спалучэнні, у якіх у блізкім кантэксце мяняецца парадак слоў: назоўнік-прыдатак у першым выпадку становіцца азначаемым словам у другім, напрыклад: З **запаленымі ліхтарамі** ў руках і з **павязкамі-плеўкамі** на вачах прыходзяць і адыходзяць людзі. Яны мне даюць гэтка самы ліхтар і гэткую самую **плеўку-павязку** [2, с. 270].

Паколькі мы разглядаем аказіянальныя, узуальна не замацаваныя словазлучэнні ў межах мастацкага тэксту, часам узнікаюць цяжкасці з іх інтэрпрэтацыяй: ... і ты, **чарадзея-алхімік**, хіба вы нічога-нічога не ведаеце пра мяне?! [2, с. 278]; А ўздоўж берага, па рацэ, плывуць чаўны-дубы, чаўны-берасцянкі і **бярвёны-плыты** [2, с. 389]; Палабская заіта займае сабою ўсю прастору і ўвесь час, становячыся **займеннікам-заменнікам** таго, што было калісьці і чаго ўжо няма [2, с. 423]; Нібы да постаці пояс, да снапа дапасоўваецца перавясла, і тыя **збжыніны-сцябліны**, што паасобку калыхаліся пад ветрам, цяпер ушчымлены ў цесны натоўп [2, с. 425]; ... адзін – для **хмараў-аблокаў**, другі – для зямной паверхні ... [2, с. 450]. У працытаваных прыкладах у якасці прыдатка можа быць любы кампанент словазлучэння.

Значную групу складаных аказіяналізмаў утвараюць **назоўнікі, сувязь паміж якімі блізкая да злучальнай** (іх можна лічыць абсалютна раўнапраўнымі і ўмоўна аб’яднаць пры дапамозе злучніка і). Сярод іх можна вылучыць наступныя падгрупы:

1) спалучэнні назоўнікаў, блізкіх па значэнні, напрыклад: «Ліхнаэль, Весмалон, Гермашур, Мэмрагай ...» – я чытаю, спяшаючыся, няўцямныя **словы-імёны** той старой таямнічай кнігі, якую на часіну даверыў мне мой настаўнік ... [2, с. 178]; Пясок сытучы трэціца пад нагамі, сінее неба, **мора-акія**н бяжыць у нерухомасці [2, с. 170]; Твар прыцемнены ў вакне: **дзева-маці!**... [2, с. 178]; Ёй [сякеры] карціць знайсці ў дрэве скрытае, «sacrum», а знаходзіць яна адно толькі «аскерыкі» – **трэскі-аскепкі** [2, с. 390]; ... і сваім апантаным **пытаннем-дапытваннем** пераконвае ўсіх – і перш-наперш самога сябе, – што няма [2, с. 394]; У багне, бы ў **лазні-бани**, бавяць свой час паганскія багі-нячысікі ... [2, с. 446]. Аб'яднанне назоўнікаў, блізкіх па значэнні, служыць мэтам інтэнсіфікацыі іх значэнняў і больш поўнага апісання сітуацыі;

2) спалучэнні назоўнікаў, якія аб'ядноўваюцца толькі па агульнасці сітуацыі або аб'екце намінацыі, напрыклад: Адкрывае абсяг **думка-голас**, а **думцы-бязмоўю** адкрываецца неабсяжнасць [2, с. 81]; Што робіцца зараз там, у абсягах вашых, **думка-галубка і думка-крумкач?**! [2, с. 89]; Сякера мае справу з дрэвам: яна абцінае на ім сукі-раскірэкі, зганяе **скуру-кару**, падсочвае, рассякае [2, с. 390];

3) спалучэнні ўласных назоўнікаў, утвораных паўторам (рэдуплікацыяй): Зазванілі званочкі, усплэснуліся кімвалы, узнесліся галасы. «Харэ Крышина, Харэ Крышина, **Крышина-Крышина** ...» – творыцца махамантра [2, с. 325].

Значная колькасць аказіянальных кампазітаў А. Разанава створана спалучэннем дзеясловаў, сувязь паміж якімі блізкая да злучальнай. Сярод такіх дзеяслоўных спалучэнняў можна ўмоўна выдзеліць наступныя падгрупы:

1) спалучэнні дзеясловаў, блізкіх па значэнні, напрыклад: **Іду-брыду** ... *Настрой прыўзняты* ... [2, с. 51]; Чую: здаlechыні мяне **клічуць-гукаюць** клопаты і абавязкі, якім прызначаў я на сёння сустрэчу [2, с. 246]; я **слухаю-чую**, як мне паўтарае ўпарта мой пакінуты ўнізе дваінік ... [2, с. 265]; Ты ў самым пачатку часу, дзе Бог **разрознівае-разасабляе** свае раўнаісныя іпастасі – **Жыццё і Смерць** [2, с. 189]; Бацька будзе **гадаць-меркаваць**, дзе пасвяцца коні: альбо за бродам, альбо ў альшыне ... [2, с. 153]; Перад тым, як пачнецца бітва, бяссонныя зведары **разважваюць-гадаюць**, чым яна скончыцца, на чый бок схіліцца перамога [2, с. 290]; Сербскі петао ... *можса, пяты, можса* **пяцьдзесят пяты раз**, апантана **пытае-дапытваецца**, ці ёсць дзе-небудзь той супернік, што здольны саборнічаць з ім ... [2, с. 394]. Гэты тып слова-складання, як і ў выпадку з назоўнікамі, блізкімі па значэнні, выкарыстоўваецца паэтам для ўзмацнення значэння аб'яднаных дзеясловаў, для больш поўнага і кампактнага апісання сітуацыі і ўзмацнення экспрэсіўнасці паэтычнага тэксту;

2) спалучэнні дзеясловаў, якія абазначаюць розныя дзеянні, але звязаны сітуацыйна, напрыклад: ... *а на тым камені-валуне* **стаіць-зіхаціць** залатая карона ... [2, с. 235]; *А ўжо раскалыхаліся пяскі, скрануліся і рынуліся ў* неба, *і застагнаў-хіснуўся* акіян ... [2, с. 170]; *А ўжо гукаюць-шукаюць* мяне бацькі па сядзібе нашай [2, с. 291]; *Заплыўшы ў затоку, лягу-замру* між карчоў

кашлатых [2, с. 296]; ... і, запусціўшы пэндзаль на ўсю даўжыню дзяржальна ў глыб фарбаў, пачынаю іх **перамешваць-варушыць** [2, с. 119]; *Нашы малыя жыцці і нашы малыя смерці выводзяць нас у наступнасць, дзе мы адчуваем-распазнаёмся, што мы тут ужо былі* [2, с. 334]; ён [ідал] пачынае ўсім целам сваім **вібраваць-вераішчаць** і, трушчачы супраціўленне, бы ў павуціну, захоплівае ў гэтае вібраванне сваіх ахвяр [2, с. 338]; яна [піла] сустракаецца з парадоксам, якога ніяк не можа засвоіць і які ўвесь час **перажоўвае-пераніліквае** ўголас: *калі глыбей, то плытчэй, калі глыбей, то плытчэй ...* [2, с. 380];

3) спалучэнні дзеясловаў, дзе другі дзеяслоў мадыфікуе і канкрэтызуе значэнне першага: *Шчасліва і неразборліва буду думаць-успамінаць, як напаяю каня ў рэчцы, як заўтра ў школе спаткаю дзяўчынку ...* [2, с. 154]; *Людзі глядзелі на камень, камень глядзеў на людзей, глядзеў-прыглядаўся і ўрэшце зрабіўся відушчым* [2, с. 289];

4) спалучэнні дзеясловаў, якія адлюстроўваюць паслядоўнасць дзеянняў, напрыклад: ... *разам з травой назіраю, як сціраецца-растae ў чыстым небе той цень, тое воблачка, тая кропка, якая ўсё парушала сабой і ўсё дзяліла надвое ...* [2, с. 170];

5) зрэдку сустракаюцца паўторы аднолькавых формаў аднаго і таго ж дзеяслова, якія выкарыстоўваюцца для выражэння працягласці і інтэнсіўнасці дзеяння: *А ты [Урал] ўсё коціш-коціш хвалі і сам не ведаеш куды* [2, с. 25].

Менш насычанай у паэтычным маўленні А. Разанава з'яўляецца група аказіянальных раздзельна аформленых прыметнікаў, сярод якіх таксама можна вылучыць некалькі падгруп:

1) спалучэнні прыметнікаў, якія маюць розныя значэнні, напрыклад: *Абравец, памарудзь ... замры... – цяжка ўеліся твае лукі і ў цякучае цела зары, і ў свінцова-газетныя друкі* [2, с. 138]; ... *сумёт з цягам часу перастae існаваць – перацякае ў палёт, але, не ўпадаючы ў сум, і ранішне-белы, і вечарова-сцямнелы сваёю прысутнасцю ўсім аб'яўляе: «Сит» («Я ёсць»)* [2, с. 445]. Сярод прыметнікаў гэтай падгрупы асобнае месца займаюць прыметнікі, якія абазначаюць колер: *Думаў аб вечнасці. Чорна-чырвоны матыль прыляцеў, сеў мне на руку, стаў думаць разам са мною* [2, с. 87]; *Снег усцілае зямлю, на снег сцелецца жоўта-барвовае лісце* [2, с. 119]; *А за Вялікім Полем ззяе бурытынава-жоўтая светлыня ...* [2, с. 282]; *Гэта, аднак, не зусім і вада, а – жоўта-чырвоная вадкасць, бы недзе глыбока, адкуль выцякае крыніца, у падземных нетрах, точыцца бесперапынна нейкая бітва і спывае гэткаю крывёй* [2, с. 317]; *Ён [жолуд] атулены жоўта-рудой абалонкай* [2, с. 429];

2) спалучэнні супрацьлеглых па значэнні прыметнікаў, напрыклад: ... *адкуль выедзе воз віхляваты – на возе бацька, а гняды конь стомлена-шпаркі* [2, с. 153]. Аксюмаранныя аб'яднанні заўсёды насычаны важкім падтэкстам і дазваляюць максімальна выразна перадаць змест твора;

3) спалучэнні ўзуальных прыметнікаў, утвораных паўторам: *Абравец, ты ўздыхаеш, нямы, і нібы ад нуды заразнай, не адробішся ад думы, доўгай-*

доўгай і невыразнай [2, с. 137]; *Студня глыбокая-глыбачэзная, і светлая ў ёй вада, і яна – мне здаецца – уздрыгвае, быццам сэрца, і падымаецца да паверхні* [2, с. 269]; *Ды там, дзе нібыта павінна ляжаць саломы, красуе ад краю да краю поля зялёным-зялёная рунь ...* [2, с. 330].

Пры аб'яднанні прыслоўяў у паэтычных творах А. Разанава вызначаюцца наступныя падгрупы:

1) рэдуплікацыя прыслоўя з'яўляецца прадуктыўным тыпам словаскладання і ўзмацняе значэнне прыслоўя: *Ціха-ціха насустрэч, павольна-павольна паварочваецца сланечнік* [2, с. 166]; ... *хіба вы нічога-нічога не ведаеце пра мяне?!* [2, с. 278]; ...*калі карыты і ночвы прысвечаны сушы і толькі час-пачас асвечваюцца вадою, то човен начуе і днюе ў вадзе ...* [2, с. 430];

2) спалучэнне розных па значэнні прыслоўяў, напрыклад: *Што ў чалавеку сонца?.. што вада?.. Нас хтосьці падмяняе ... падмяняе... і ўжо без нас тады-сяды жыве і нават разважае аб рамёствах* [2, с. 144].

Нечаканае спалучэнне ўзуальных слоў стварае эфект незвычайнасці, адлюстроўвае асаблівасць асацыяцый, непаўторнае багацце свету А. Разанава. З семантычнага боку такія аб'яднанні служаць узмацненню значэнняў, больш поўнаму, рознабаковаму апісанню сітуацыі і стварэнню асаблівага стылістычнага эфекту, з'яўляюцца моцным экспрэсіўным сродкам, характарызуюцца яркай вобразнасцю і эмацыянальнай насычанасцю, перадаюць адпаведны настрой і душэўны стан аўтара.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. **Оганесян, А. Г.** Окказиональные слова в поэзии С. Кирсанова: словообразовательно-стилистический аспект: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / А. Г. Оганесян; Ин-т языка АН СССР. – Москва, 1989. – 23 с.

2. **Разанаў, А.** Танец з вужакамі: выбранае / А. Разанаў. – Мінск: Мастац. літ., 1999. – 462 с.

УДК 37.091.3:811

А. В. Шаранава

ВЫВУЧЭННЕ ТВОРАЎ ЯНКІ КУПАЛЫ ДЛЯ ДЗЯЦЕЙ ВА ЎСТАНОВАХ СЯРЭДНЯЙ СПЕЦЫЯЛЬНАЙ АДУКАЦЫІ (ДЫСЦЫПЛІНА «БЕЛАРУСКАЯ ДЗІЦЯЧАЯ ЛІТАРАТУРА»)

Анотацыя. У артыкуле прапануецца сістэма метадычных рэкамендацый па правядзенні заняткаў па тэме «Янка Купала». Падкрэсліваецца значнасць твораў Купалы для дзяцей, фарміраванне ім традыцый беларускай дзіцячай літаратуры, засваенне новых і захаванне традыцыйных тэм, вобразаў, жанравых форм.